

*Filepné Kovács Krisztina*¹

A táji versenyképesség javításának lehetőségei a Rábaköz-Tóköz-Hanságmente példáján

1. Bevezetés

Ma már szinte divatszónak számít a közéletben a versenyképesség fogalma. Egyre gyakrabban hallunk nemzeti/regionális illetve térségi versenyképességről, amelyek alatt leginkább gazdasági szempontokat értenek, és csak néhány fogalommagyarázatban jelennek meg a társadalmi és mintegy mellékesen a környezeti szempontok. Mi köze a tájépítészetnek a korábban szigorúan gazdasági szempontú versenyképesség értelmezéséhez? Egy japánban rendezett tájépítészeti világkonferencián hangzott el a következő gondolat: „A jövő század gazdasági, kulturális versenyét a világ azon régiójának népe fogja megnyerni, amelynek környezetét, életterét, hozzáértő tájépítésszek olyanná alakítják, hogy az kreativitásra késztesse” (CSEMEZ A. 1996). A korábbi gazdasági oldalú értelmezések helyett más megvilágításból szeretném a versenyképesség problémakörét megközelíteni, és felhívni a figyelmet a táji szempontok fontosságára a versenyképességi elemzésekben. A Rábaköz-Tóköz-Hanságmente térségének példáján keresztül mutatom be a táji versenyképesség fejlesztésének lehetőségeit.

2. Táji versenyképesség értelmezése

A versenyképesség többféle szinten értelmezhető, korábban elsősorban vállalkozásokkal kapcsolatosan emlegették ezt a fogalmat. A különböző szinteknek megfelelően különböző szempontok kerülnek túlsúlyba, de alapvetően a kereslet és a kínálat viszonyáról van szó. A versenyképesség általában lehetőség arra vonatkozóan, hogy az adott térség (vállalat stb.) mennyire, milyen szinten tud a külső környezet kihívásaira válaszolni, reagálni – nem foglalja magában a versenyben való „győzelmet”. A többféle versenyképesség értelmezés közül néhányat emelek ki. A regionális versenyképesség meghatározására korábban a regionális GDP egy lakosra jutó nagyságát, a régióban a munkatermelékenységet, a foglalkoztatottsági rátát, a régió gazdaságának nyitottságát vizsgálták (LENGYEL I. 2003). A területi alapú versenyképesség alatt még ma is leginkább gazdasági szempontokat értenek, és csak néhány fogalommagyarázatban jelennek meg a társadalmi illetve a környezeti szempontok. Enyedi György értelmezésében a városok sikerességének megalapozásában nagy hangsúllyal jelennek meg a társadalmi szempontok (gyarapodó középosztály, konfliktuskezelés), a környezet viszont egyetlen szempontot képvisel a sok közül, a táji adottságok pedig egyáltalán nem kapnak jelentőséget pedig egy város értelmezése az azt magába foglaló táj nélkül a gyenge fenntarthatóság problematikájához vezet. Lengyel Imre egy piramismodellben összegezte a régiók versenyképességét meghatározó tényezőket. A régiók versenyképességét a régióban élők életminősége határozza meg, amelyet a kutató alapvetően a térség jövedelmére és foglalkoztatottsági szintjére vezet vissza. A versenyképességi és a területfejlesztési elemzések középpontjában a gazdasági és a társadalmi fejlődés hajtóerejeként megjelenő ipar, szolgáltatások és az ezeket kiszolgáló infrastruktúra szerepel

¹ Filepné Kovács Krisztina *Budapesti Corvinus Egyetem, Tájtervezési és Területfejlesztési Tanszék, Budapest*
Email: krisztina.kovacs@uni-corvinus.hu

(HORVÁTH GY. 2006). Rurális térségek vizsgálatakor nem hagyatkozhatunk a döntően gazdasági szempontokat tartalmazó értékelésekre, a társadalmi továbbá a környezeti és a táji vonatkozások sokkal nagyobb jelentőséget kapnak, azonos súllyal jelenik meg a gazdaság, a társadalom és a környezet szempontrendszer.

Bryden elmélete (TERLUIN, I. 2003) szerint a mai globalizációs folyamatok közepette, amikor rendkívül magas a tőke-, az információ-, a kvalifikált munkaerő és egyéb javak áramlásának, mozgásának szabadsága, ezek az erőforrások már nem nyújtanak stabil alapot a vidéki térségek fejlesztésére. Ezek a „mozdítható” erőforrások szűkösek, a vidéki térségeknek versenyezni kell egymással ezen erőforrások megszerzéséért, és siker csak egymás kárára érhető el. Így Bryden tézise kimondja, hogy a vidéki térségek kompetitív előnye a „mozdíthatatlan” erőforrásokon alapuljon, amelyek azonban nem versenyezhetnek.

A „mozdíthatatlan” erőforrások adott térséghez kötődnek, egyesek megfoghatók, mint az ingatlanok, a fizikai infrastruktúra és a természeti erőforrások, de vannak megfoghatatlan, eszmei javak mint a tudás, a kultúra stb. Bryden a mozdíthatatlan erőforrások négy csoportját különbözteti meg: társadalmi tőke, kulturális tőke, környezeti tőke, helyi tudás tőke (TERLUIN, I. 2003). A Leader program alapelve, amelynek központjában a helyi erőforrások hasznosítása áll, a fenti elméletet követi.

A táj a mindenkori társadalmi, gazdasági és természeti folyamatok eredménye, lenyomata, jelen van benne az összes, az emberi életet meghatározó szempont (CSEMEZ A. 1996). Balogh Ákos (1993) hasonló értelmezésben definiálta a tájat, amely „dinamikus egyensúlyú társadalmasított természet, az emberi közösségek élettere. Tartalmában és formájában múltját őrzi, tükrözi a természeti adottságokat, a társadalmi-gazdasági-politikai viszonyokat.”. Rurális térségek esetében a táji adottságok, mint a versenyképesség komparatív tényezői nagy jelentőséggel bírnak. A táji adottságok összessége a társadalom számára különböző tevékenységeket lehetővé tevő és szolgáltatásokat nyújtó lehetségszférát alkot (KONKOLYNÉ GYÚRÓ É. 2003). A táji versenyképesség megfogalmazásakor támaszkodtam a Leader Observatory’s Innovation Group által kidolgozott elméletre, amely a vidéki térségek globális versenyképességének elemzésekor négy kategóriát különített el, megkülönböztetve társadalmi, gazdasági, környezeti és globális versenyképesség csoportokat.

A táji versenyképesség is antropocentrikus megközelítésnek tekinthető: a táji versenyképesség a térség szereplőinek képessége arra, hogy táji erőforrásaikat az életminőség javítására a fenntarthatóság követelményeinek megfelelően hasznosítsák.

A táji versenyképesség három pilléren nyugszik:

- **gazdasági versenyképesség** – a térség adottságainak kihasználásával a szereplők a lehető legnagyobb hozzáadott értéket hozzák létre, a helyi termékek és szolgáltatások értékének és különlegességének fokozásával;
- **környezeti versenyképesség** – a térség szereplői miként alakítják környezetüket, hogy a társadalom igényeinek a lehető legjobban megfeleljen és egyben tágabb környezetük különleges elemévé tegyék biztosítva a természeti és kulturális értékek megőrzését, védelmét;
- **társadalmi versenyképesség** – magába foglalja a térség szereplőinek együttműködési képességét, kommunikációs és problémamegoldó képességét, a térséghez való kötődését.

A kérdés természetesen, hogy milyen szempontok mentén értékelhető egy térség, tájegység versenyképessége. A gazdasági, a társadalmi versenyképesség értelmezéséhez viszonylag könnyen elérhető mutatók állnak rendelkezésre, a környezeti versenyképesség értékeléséhez.

1. táblázat. A táji versenyképesség elemzések legfontosabb szempontjai (Bryden: PAIS indikátorok továbbfejlesztésével)

Gazdasági versenyképesség	<p><i>Általában</i> Gazdasági ágak aránya, vállalkozások, beruházások, munkaerő jellemzői, üzleti infrastruktúra, gazdasági teljesítmény</p> <p><i>Primér szektor</i> Multifunkcionalitás a mezőgazdaságban, termelékenység és diverzifikáció</p> <p><i>Turizmus</i> Turisztikai szolgáltatások, kereslet paraméterei, foglalkoztatás</p>
Társadalmi versenyképesség	Népsűrűség, népmozgalom, iskolázottság, foglalkoztatottság, jövedelmi viszonyok, közszolgáltatások elérhetősége, ingázás, önszerveződés, együttműködés, kommunikáció
Környezeti versenyképesség	Környezetminőség, fajgazdagság, területhasználat, természeti és kulturális értékek, települések zöldfelület-rendszere, infrastruktúra

A táji versenyképesség értékeléséhez szükséges szempontok alapján a tanulmány további részében egy kistérség példáján szeretném bemutatni, hogy a táji adottságok hatékonyabb kihasználása hogyan járulhat hozzá a kistérségben élők életszínvonalának javításához. A terjedelmi keretek miatt átfogó elemzés nem lehetséges, csupán rövid ismertetésre, a legalapvetőbb elemek hangsúlyozására van lehetőség.

3. Rábaköz-Tóköz-Hanságmente

A Rábaköz-Tóköz-Hanságmente Településeinek Regionális Fejlesztési Társulását 1995-ben hozta létre a gazdaság fellendítése, az együttműködés erősítése céljából 35 települési önkormányzat és a Győr-Moson-Sopron Megyei Önkormányzat társult tagként. A többcélú kistérségek létesítésének lehetővé válásakor az együttműködés keretei megváltoztak, létrejött a korábbi társulást felváltó Csornai kistérség. 4 település átsorolására került sor, amelyek azonban továbbra is erősebben kötődnek a csornai vonzáskörzethez napi kapcsolataik révén. A korábbi elnevezést azért őriztem meg, mert kiválóan tükrözi a kistérség felépítését, ezáltal a kistérséget alkotó települések adottságainak és lehetőségeinek különbözőségét.

Regionális viszonyok

A kistérség nagytájaink közül a Kisalföldön, ezen belül a Győri-medencében, Győr-Moson-Sopron Megye két nagy központja között helyezkedik el, ez a centrumhiányos „árnyék helyzet” jelentősen rányomja bélyegét a térség életére. Annak ellenére, hogy hazánk egyik legfejlettebb régiójában, az osztrák határhoz közel található, mindig belső perifériának számított. A terület három mikrorégióból, a Rábaközből, a Hanságból és a Tóközből tevődik össze. A kistérség központjának számító Csorna a 85-ös főút és a 86-os főút is kereszteződésénél fekszik, így olyan tranzit-jelleggel rendelkezik, ami alapot ad ahhoz, hogy a város, illetve a kistérség kapcsolódhasson a hazai és a nemzetközi közlekedési hálózatokhoz.

Környezeti versenyképesség

A turizmus számára jelentős táji adottságok szempontjából is jellemző az árnyék helyzet: a Rábaköz térsége nem rendelkezik kiugróan vonzó attrakcióval, viszont az országosan is jelentős Duna-mente/Szigetköz és a Fertő-tó között az osztrák határ közelségében helyezkedik el. A kistérség döntően rurális, aprófalvas településszerkezetű. A változatos talajadottságoknak köszönhetően a térségben gazdag növény- és állatvilág alakult ki. Magas ökológiai értékkel rendelkeznek a Hanság vízjárta területei, rétjei, erdői, a Rába partvidéke, galériaerdői. A Fertő-Hanság Nemzeti Park részét képező hansági Natura 2000 terület jelentős

része, a dél-hansági, illetve a tóközi (Barbacs-tó és Fehértó környéke– fokozottan védett terület) egységek esnek a kistérség területére, amelyek mocsárréteket, kékperjés lápréteket, égererdőket ölelnek fel. A lecsapolások következtében szinte teljesen eltűnt a hajdani vízi világ, de az utóbbi évek élőhely-rekonstrukciós programjainak következtében ismét vannak nyílt vízfelületek (1. kép). A Rábaköz néven jelölt Natura 2000 területek (mintegy 6000 ha) mozaikjellegűen helyezkednek el, elsősorban a megmaradt természetes és természet szerű erdőket és az ún. rábaközi kisvízfolyások területét foglalják magukba (www.fhnp.nemzetipark.hu). Bár az erdősávok, fasorok képe meghatározza a tájkaraktert (elsősorban a rábaközi részeken), az erdősültség aránya alacsony, mindössze 9% (2. táblázat). A táj mai képét a vízrendezés, a mezőgazdaság elterjedése, a legeltetés, az erdők, az erdősávok mesterséges telepítése formálta ki, sajnos nagyon alacsony a honos fafajok aránya. Az intenzív szántóföldi gazdálkodásnak köszönhető, hogy a kistérségben csak a Rába-menti településeket érint a megyei tájképvédelmi övezet.

2. táblázat. A Csornai Kistérség művelési ág megoszlása (Forrás: KSH és www.takarnet.hu, 2008)

Művelési ág	Terület km ²	Kistérségi átlag %
Erdő	51,65	8,63
Gyep	68,83	11,48
Gyümölcsös	1,61	0,27
Halastó	4,37	0,73
Kivett	72,13	12,05
Nádas	2,32	0,39
Szántó	397,84	66,45
Összesen	598,74	100

1. kép. Az újra elárasztott Nyirkai-Hany

Győr-Moson-Sopron megye turisztikai fejlesztési koncepciója szerint: „A Rábaköz kisebb jelentőségű, és nagyrészt még kihasználatlan terület, amely jó adottságokkal rendelkezik a néprajzi hagyományok és táji jelleg tekintetében” A Rábaköz és a Hanság tájegysége olyan természeti, népi értékekkel rendelkezik, amelyek többsége tőlünk nyugatabbra már eltűnt és aminek értékét/értékelését jelzi, hogy szinte minden településen él egy-két külföldi család.

A környezetvédelem területén számos hiányosság tapasztalható: a szennyvízkezelés és a hulladékgyűjtés

sok kistelepülésen megoldatlan. Annak ellenére, hogy a kistérség kiterjedt termálvíz bázisokkal rendelkezik, gyógyfürdőként csak Csornán hasznosítják idényjelleggel. Jelentősek a természeti értékek mellett a néprajzi értékek, népi hagyományok is. A népi építészet számtalan emléke maradt fenn (2. kép). A kistérség több műemlék-jellegű kastély és kúria épülettel rendelkezik, amelyek közülük azonban több kihasználatlan, romos állapotban van (Egyed, Farád, Magyarakeresztúr), az egyik legjelentősebb műemléki értéknek számító Rábasebesi Széchenyi kastély sorsa rendezetlen, nevét botrányok övezik.

2. kép. Népi építészet Bogoszlón

Társadalmi versenyképesség:

A térség demográfiai mutatói a legrosszabbak közé tartozik a megyében, a lakosság öregszik, a vándorlási különbözet a legtöbb településen évek óta negatív. Nincs a kistérségben felsőoktatási intézmény, a községek egy részében ma már nincs általános iskolai oktatás, valamint óvodai ellátás. A megyében a legkedvezőtlenebb az egyetemi, főiskolai oklevéllel rendelkezők aránya. Az országos átlaghoz képest jóval kedvezőbb a kistérség foglalkoztatottsága, az alacsony munkanélküliséget

azonban jelentős mértékben a kistérségen kívüli ingázás eredményezi (KSH, 2007). A lakosság „táji kötődését” kérdőíves felmérés keretében vizsgáltam.

A térség önszerveződő képessége nagyon jó, országos összehasonlításban magas a civil szervezetek száma, amelyek elsősorban a településekhez kötődnek, több országos és nemzetközi hírű néptánc és hagyományörző csoport van közöttük. Viszonylag szűk, de évről-évre bővül a kulturális rendezvények száma (Rábaközi perccfesztivál – Páli, Uborkafesztivál – Markotabödöge, Aratófesztivál – Szil, Rábaközi kiállítás és vásár – Csorna, Kistelepülések régiós találkozója – Sopronnémeti), azonban még nem alkalmasak önálló turistacsalogató programmá válásra. Csorna városa és a kistérség az elvárható szintnél is kisebb mértékben folytat marketing tevékenységet (a kistérségnek nincs önálló honlapja sem). A településeken a tájékoztató és az útbaigazító táblák hiánya feltűnő.

Gazdasági versenyképesség:

A rendszerváltozás után a gazdasági szerkezetátalakulás nem indult meg olyan dinamikusabban mint a megye többi régiójában, a zöldmezős beruházások száma megyei összehasonlításban alacsony. Az ipari hagyományok hiányának tudható a működő vállalkozások (58/1000 lakos) viszonylag alacsony száma.

Győr–Moson–Sopron megyének mezőgazdasági hasznosítás szempontjából legkedvezőbb adottságokkal rendelkező tája a Rábaköz hordalékkúp síksága, az itt művelt szántóföldi és kertészeti kultúrákra egyaránt magas minőség jellemző. A foglalkoztatottságban is meghatározó a mezőgazdaság (13%). Nincsenek kihasználva a folyók és a csatornák nyújtotta öntözési lehetőségek, valamint a kiváló adottságok ellenére viszonylag kevésbé elterjedtek az intenzív, magas hozzáadott értéket adó ültetvény kultúrák és nincsenek speciális tájjellegű termékek (Agrárstruktúra és vidékfejlesztési Program, 2004). A marketing lehetőségek fel nem ismerése és az összefogás hiányára vezethető vissza, hogy az itt termesztett különleges zöldség (a termesztésnek és válogatásnak köszönhető kiváló minőség) nem híresült el „Rábaközi uborka” néven, mára az uborkatermesztés az alacsony átvételi árak miatt jelentősen visszaesett. A jelentős volumenű minőségi mezőgazdasági termelés ellenére a kistérségbe nem települt számottevő élelmiszeripar. Kivételt képez ez alól a Csornán működő gabona-élelmiszer üzem és a csornai „tejporgyár” (Baranyatej Rt. Csornai Tejüzeme), emiatt a térség csak nyersanyagot termel más térségek számára, nem jöhetett létre magas hozzáadott értékű termékek előállítására alkalmas bázis.

Csorna és térsége nem bővelkedik látványos természeti és kulturális attrakciókban, sajnos a meglévő adottságokkal sincsenek még talán maguk a helyiek sem tisztában és csak kevesen élnek a lehetőségekkel. Pedig turisztikai attrakciói lehetne a közeli Fertő-Hanság Nemzeti Park és a Rába folyó. A folyó nyújtotta lehetőségek kihasználásának gátja a part „kiépítetlensége”, nincsenek kikötők, strandok, a települések „hátat fordítanak” a folyónak. Jelenleg a kistérség idegenforgalmi ágazatának komoly hiányossága, hogy nincs megfelelő

mennyiségű és minőségű szálláslehetőség (nagyon alacsony az 1000 lakosra jutó férőhelyek száma – 8,1 és alacsony a szálláshelyek kihasználtsága – 25% (KSH, 2005)) és az idegenforgalomhoz kapcsolható egyéb infrastruktúra. Nincs kialakult menedzsment, az idegenforgalomban rejlő lehetőségeket kevesen ismerték fel, gyenge a térségi marketing. Pedig a kistérség komoly turisztikai potenciállal rendelkezik: a térség természeti értékekben gazdag, a Hanságban, a Rába mentén az ökoturizmusnak, a Rábaközben a falusi turizmusnak vannak lehetőségei.

A táji versenyképesség fejlesztési lehetőségei

A táji adottságok leginkább a mezőgazdaság és a turizmus fejlesztéséhez nyújtanak lehetőséget, ezeken a területeken található a térségben leginkább lehetőségek. A fenntarthatósági kritériumoknak megfelelő fejlődés azonban elképzelhetetlen a humán erőforrás fejlesztése valamint átfogó térségi marketing program kidolgozása és működtetése nélkül.

Fejlesztési lehetőségek:

A mezőgazdaság multifunkcionális jellegének erősítése

- új termékszerkezet kialakítása,
- tájjellegű és biotermékek széles körű termesztése,
- az élelmiszerfeldolgozó üzemek kapacitásának bővítése, technológiai fejlesztése, új feldolgozóüzemek létesítése,
- integrátori szerep erősítése (jelenlegi feldolgozók),
- a mezőgazdaság gépesítettségének növelése, eszközállományának bővítése,
- a vadgazdálkodás fejlesztése,
- agrármarketing.

Turisztikai potenciál növelése a táji adottságokra alapozva

- egész éven át nyitva tartó termálfürdő és hozzá kapcsolódó egészségügyi-, gyógyászati- és turisztikai szolgáltatások a kistérség központjában,
- színvonalas szálláshelyek kialakítása,
- falusi turizmus feltételeinek javítása, népi hagyományok újjáélesztése,
- az épített örökség védelme, megújítása,
- a települések zöldfelület-rendszerének fejlesztése,
- ökoturizmus fejlesztése a Rába mentén és a Hanságban,
- kerékpárutak, túraútvonalak kialakítása,
- közlekedési feltételek javítása.

Környezetvédelem, természetvédelem

- hulladékkezelés,
- szennyvízkezelés megoldása a kistelepüléseken,
- tájrehabilitáció,
- erdősültég növelése.

Humán erőforrás fejlesztés

- Mezőgazdasághoz, turizmushoz kapcsolódó képzések.

Térségmarketing, kommunikáció fejlesztése

- térségmarketinghez kapcsolódó szervezet létrehozása, működtetése,
- programszervezés, kulturális rendezvények népszerűsítése,
- a lakosság térségi kötődésének erősítése.

4. Összegzés

A szolgáltatások és az ipar nem hozhatnak valamennyi rurális térség számára fellendülést versenyképességük javítását. A táji versenyképesség felvetése a táji, a „mozdíthatatlan”

erőforrások, adottságok jelentőségére hívja fel a hangsúlyt. A mindig belső perifériának számító Csornai Kistérség helyzetén jelentősen javíthatna „mozdíthatatlan” erőforrásainak jobb hasznosítása, az agrárium és a turizmus versenyképességének javítása.

Irodalom

- BRYDEN J. (2003) Rural Development Indicators and Diversity in the European Union
Creating a territorial development strategy in the light of the LEADER experience
- CSEMEZ A. (1996) Tájtervezés – tájrendezés, Mezőgazda Kiadó, Budapest
- ENYEDI GY. A sikeres város. Ezredforduló, 1998/3. 3. o
- HORVÁTH GY. (2006) Régiók és települések versenyképessége, MTA RKK, Pécs
- KONKOLYNÉ GYÚRÓ É. (2003) Környezettervezés, Mezőgazda Kiadó, Budapest
- LENGYEL I. (2003) Verseny és területi fejlődés, JATEPress, Szeged
- TERLUIN I. (2003) Differences in economic development in rural regions of advanced countries: an overview and critical analysis of theories, Journal of Rural Studies, Volume 19, Issue 3, July 2003, pp. 327-344.
- Csornai statisztikai kistérség, Agrárstruktúra és vidékfejlesztési Program, 2004, /www.westpa.hu/
- KSH kiadvány, Győr-Moson-Sopron megye statisztikai évkönyv (2005)
- KSH kiadvány, Nyugat-Dunántúl, A kistérségek társadalmi-gazdasági helyzete (2007)
- LEADER European Observatory (2001) Global competitiveness for rural areas. “Rural innovation”
- Magyar Regionális Fejlesztési és Urbanisztikai Közhasznú Társaság Térségi Tervezési Iroda (2005): Győr-Moson-Sopron megye területrendezési terve
- Vital Pro: Győr-Moson-Sopron megye hosszú távú turizmus fejlesztési koncepciója és programja, 2007, www.gymsmo.hu